

A pedagógusok SNI-vel szembeni attitűdje SACIE-vel mérve

A Sentiments, Attitudes and Concerns about Inclusive Education Scale (SACIE)

Az integrált, inkluzív oktatás terjedésével a sikeres együttnevelés elemeinek vizsgálata is elkezdődött. Kétségkívül a pedagógusok kulcspozícióban vannak, hiszen a mindennapokban, az osztályteremben kizárólagosan meghatározó vezető-szervező szerepet töltenek be tanítványaik között. Az együttneveléssel kapcsolatos attitűdjük vizsgálata azonban nehéz, de elkezdődött a megfelelő eszközök kidolgozása és továbbfejlesztése. Az írás az egyik, már több országban kipróbált skálával (SACIE) a magyar pedagógusok körében szerzett tapasztalatokat mutatja be.

Az utóbbi évtizedekben egyre nőtt az együttnevelés, a sajátos nevelési igényű diákok integrációjának jelentősége nemcsak az oktatáspolitikai, hanem a mindennapi gyakorlat szintjén is. Fontos, hogy az egyik legfontosabb szereplő, a pedagógus miképpen gondolkodik és érez a kérdéssel kapcsolatban, aminek mérése nagy kihívást jelent a kutatók számára.

A probléma megoldására tettek kísérletet Forlin és munkatársai (Loreman, Earle, Sharma), akik nemzetközi csapatként a 2000-es évek eleje óta foglalkoznak az inklúzióhoz kapcsolódó pedagógusi hozzáállás felmérésével s a mögötte húzóerő tényezők feltárásával. Forlinék egy olyan skálát állítottak össze, amiben felhasználták a már létező Interactions with People with Disabilities Scale-t (IPD) (Carroll, Forlin és Jobling, 2001; Gething, 1991a, 1991b, 1994), a Concerns about Inclusive Education Scale-t (CIES) (Sharma és Desai, 2002) és az Attitudes Toward Inclusive Education Scale-t (ATIES) (Wilczenski, 1995). Az ezeket az eszközöket (IPD, CIES, ATIES) alkalmazó kutatások (például Chong, Forlin és Au, 2007; Forlin, Loreman, Sharma és Forlin, idézi Sharma, Forlin, Loreman és Earle, 2006; Loreman, Earle, Sharma és Forlin, 2007) során világossá vált a szakemberek számára, hogy szükség van egy rövidebb és még inkább felhasználóbarát skálára, amellyel biztosan lehet vizsgálni/mérni az osztálytermi inklúzióval kapcsolatos elfogadást, attitűdöket (például a tanárok érzelmeinek és komfortérzetének, a tanítványaik eltérő képességeinek és szükségletei elfogadásának mértéke a fogyatékos tanulókkal való foglalkozás során, valamint aggodalmaik a kialakult oktatási helyzettel és saját képességeikkel, felkészültségükkel kapcsolatban). A főkomponensek elemzése alapján született meg egy új skála, a Sentiments, Attitudes and Concerns about Inclusive Education Scale (SACIE), a pedagógusok inkluzív oktatással kapcsolatos érzelmeit, attitűdjeit és aggodalmait mérő eszköz.

A SAICE-t azért fejlesztették ki, hogy integrálva a három korábbi skála előnyeit, az együttneveléssel kapcsolatos attitűdök összetevőit pontosabban és részletesebben azonosíthatóvá (Forlin, Loreman, Sharma és Earle, 2007). A SACIE-skála abból a 15

iteimből áll, amelyek a legerősebb jelzőknek minősültek az ATIES-ben, az IDPS-ben és a CIES-ben. A fejlesztők, Forlin és munkatársai: Loreman, Earle, Sharma, a 2000-es évek eleje óta foglalkoznak az inklúzióhoz kapcsolódó pedagógusi hozzáállás mérésével s a mögötte húzóerő tényezők feltárásával. Azt remélték az eszköztől, hogy értékes információkhoz juttathatja és segítheti azokat a szakembereket, akik a pedagógusképzési és továbbképzési programokért felelősek. A cél az, hogy megismerhessék a nagyon eltérő helyzetben dolgozó és feladatokat ellátó, különböző felkészültséggel rendelkező pedagógusokat az együttneveléssel és a sajátos nevelési igényű tanulók megítélésével kapcsolatos kérdéskörben.

A SACIE I. része a vizsgálati személyek általános demográfiai adataira kérdez rá, a II. részt pedig 15 állítás alkotja, egy négyfokozatú Likert-típusú skála formájában. A SACIE-t eddig Ausztráliában, Kanadában, Indiában, Hong Kongban és Szingapúrban használták helyi és nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban egyaránt.

Jelen tanulmány a SACIE attitűdöt mérő eszközön keresztül a magyar pedagógusok demográfiai és szakmai ismervek szerinti különbségeire fókuszál. Azt mutatja be röviden, hogy a különböző korú, eltérő iskolafokon tanító és előzetes ismeretekkel, tapasztalattal rendelkező pedagógusok miképpen vélekednek az SNI gyermekek taníthatóságáról, milyen attitűdök jellemzik őket az integrált neveléssel, inklúzióval kapcsolatban.

A SACIE kérdőívet az egyik összeállítójától, Chris Forlintól kaptuk meg, majd átültetjük magyar nyelvre, és próbavizsgálatban teszteltük magyar pedagógusok körében, így mélyebben értelmezhetővé váltak az eszközökkel készített vizsgálatok eddig publikált eredményei. A tanároknak a sokféle szükségletű fogyatékos tanulókkal kapcsolatos hozzáállását több tényező is befolyásolja. Az eddigi, más országokban készült vizsgálatok szerint általában pozitívabb hozzáállás tapasztalható az alacsonyabb osztályfokon tanítók körében, azok között, akik osztályába csak enyhe tanulási problémákat mutató diákokat integráltak, illetve akiknek voltak korábbi tapasztalatai, saját élményei fogyatékos személyekkel akár munkájuk során, akár magánéletükben, lakókörnyezetükben (*Sharma, Forlin és Loreman, 2008*). Kevésbé elfogadóak azok, akiknek hagyományos osztálykeretek között viselkedészavaros tanulókat is kell tanítaniuk (*Hastings és Oakford, 2003*). A női pedagógusok nagyobb toleranciát mutatnak, elfogadóbbak az inkluzív oktatással kapcsolatban (*Ellins és Porter 2005*), és jellemzően kevesebb félelmet mutatnak, kevésbé aggódnak ezekben a helyzetekben (*Carroll, Forlin és Jobling, 2003*). A tanárok osztálytermi viselkedését valószínűleg befolyásolja a saját magukkal, a munkájuk hatékonyságával szembeni elvárásaik, valamint a saját szakmai tudásukban való hitük, önbizalmuk (*Palmer, 2006*). A pozitív inklúziós attitűdű pedagógusok jellemzően könnyebben változtatnak és alkalmazkodnak a munkájuk során ahhoz, hogy a különböző tanulási igényeknek megfeleljenek, azokat ki tudják elégíteni (*Sharma, Forlin és Loreman, 2008*) de ezek a tanárok az osztály nem fogyatékos tanulóinak attitűdjére is pozitív hatással vannak (*Norwicki és Sandieson, 2002*). A kutatások eredményei arra utalnak, hogy a pozitív attitűd szoros összefüggést mutat azzal, hogy a tanár a pedagógiai tanulmányai során kapott-e ismereteket a fogyatékosokról, a fogyatékkal élőkéről, illetve ha kapott, akkor milyen arányban, mélységben (*Sharma, Forlin és Loreman, 2008*).

Hazánkban, mivel az SNI két típusát különböztetik meg az oktatási dokumentumok és az ellátási rendszer (SNI A és SNI B), további izgalmas kérdések is megfogalmazhatóak. Ezért a lefordított SACIE kérdőívünkben is külön kategóriaként kezeltük e két típust, s mérési eszközünket mindkét típusra alkalmaztuk.

Az adatfelvétel során nem valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A vizsgálati csoport „ad hoc” jelleggel állt össze: legnagyobb részben különböző továbbképzéseken részt vevő pedagógusok, teljes tantestületek, illetve ismerős pedagógusok töltötték ki a kérdőíveket¹, amelyek közül csak azt a 402 darabot dolgoztuk fel, amit teljesen kitöltöttek. Megállapításaink így nem általánosíthatóak sem iskolaszint, sem szakterület, sem

pedig valamilyen területi szempont (megye, ország) szerint, de mindenképpen jelzésértékkel bírnak a pedagógusoknak a sajátos nevelési igényű diákokhoz való hozzáállását illetően, illetve a Magyarországon eddig ismeretlen mérőeszközök első tesztelése szempontjából. Elemzésünkben a nem valószínűségi mintavétel miatt statisztikai próbákat sem alkalmaztunk a diszkrét változók összefüggéseinek kereszttáblába foglalása, valamint a folytonos változók átlagainak összehasonlítása során. A skálákban adott válaszok mögöttes struktúrájának feltárásához azonban egy-egy teszt erejéig faktoranalízist végeztünk, amely eredményei szintén a fent említett fenntartásokkal kezelendők.

A 402 pedagógusból 331 fő volt nő, és 71 fő, azaz kevesebb, mint ötödük férfi. A legfiatalabb vizsgálati személy 23, a legidősebb 64 éves, az átlagéletkor pedig 40 év volt a csoportban, de a különböző életkorok között viszonylag egyenletes volt az eloszlás (a legmagasabb arányban a 35–38 évesek voltak jelen).

A vizsgálati személyek közül két fő óvodapedagógus, 127 fő tanítóképző főiskolát, 215-en tanárképzőt, míg 58-an egyetemet végeztek. (Az iskolai végzettség elemzésénél a legmagasabb végzettséget vettük figyelembe.)

Tapasztalatok, ismeretek, attitűdök jellemzői iskolafok, életkor és nem szerint

A megkérdezett pedagógusok közel felének (48 százalék) már volt meghatározó kapcsolata, élménye korábban valamilyen fogyatékos személlyel, míg a fogyatékosokkal kapcsolatos ismereteket mindösszesen csak negyedük kapott a diplomájuk megszerzése (13 százalék) vagy későbbi önként vállalt képzés során (13 százalék). Ismereteiket, tájékozottságukat a sajátos nevelési igényű gyerekek oktatásáról szóló rendeletekkel, törvényekkel és a fenntartó által biztosított lehetőségekkel kapcsolatosan mindkét kategória esetén gyenge átlagosnak, de akár úgy is fogalmazhatunk, hogy gyenge közepesnek értékelik (egy ötfokú skálán az SNI A-nál 2,65, az SNI B-nél 2,75 az átlag), ami elsősorban a 2-es és a 3-as fokozat választásából adódott (A: 30 és 37 százalék; B: 26 és 40 százalék).

Az SNI gyermekek taníthatóságát is hasonlóan alacsonyra értékelik a pedagógusok (A esetén 2,95, B esetén 3,09 az átlag). A pedagógusok 60 százaléka azt gondolja, hogy közepes szinten taníthatóak az SNI A diagnózisú gyermekek. Az SNI B esetében egy árnyalattal pozitívabb a hozzáállás: több pedagógus jelölte a 4-es értéket: az SNI A-nál a pedagógusok 16 százaléka, SNI B-nél 22 százaléka, de ennél jóval kevesebben (2,5 és 2,7 százalék) gondolták úgy, hogy nagyon magas szinten taníthatóak a sajátos nevelési igényű gyermekek. Ennél az aránynál többen nyilatkoztak úgy, hogy csak nagyon alacsony szinten, azaz alacsony hatékonysággal lehet velük foglalkozni: az SNI A esetében a válaszadók 4,2 százaléka jelölt 1-es, 17,7 százaléka 2-es értéket, míg az SNI B esetében valamivel kevesebben értékelték ilyen alacsonyra a taníthatóságot (1-est 3 százalékuk, 2-est 12,7 százalékuk adott), ami a pedagógusok pesszimizmusáról árulkodik.

Mindössze minden harmadik pedagógus vallotta magát tapasztaltnak a sajátos nevelési igényű diákok oktatásában², ezen belül valamivel többen az organikus okra visszavezethető rendellenességgel³ bíró gyerekek esetében, mint az organikus okra vissza nem vezethető problémával küzdőknél⁴ (29 és 35 százalék). Noha a tapasztalattal való rendelkezéshez már az is elég volt, ha valakinek volt már SNI tanítványa, meglepően magas azok aránya, akik nem választották ezt a kategóriát, hanem inkább úgy nyilatkoztak, hogy „kevés” tapasztalatuk van (37 és 33 százalék), vagy úgy, hogy „egyáltalán nincs” tapasztalatuk (37 és 31 százalék). Az általunk megkérdezett pedagógusoknak tehát – saját bevallásuk szerint – összesen, több mint kétharmada tartozott a tapasztalatlanok vagy a kevés tapasztalattal rendelkezők kategóriájába.

Külön figyelmet fordítva a korábbi élményekre (hiszen több vizsgálat is meghatározónak tartja az attitűd alakulásában), az adatok szerint az látszik, hogy az alsó tagozaton és az érettségit nem adó iskolatípusban (szakiskola) dolgozó pedagógusoknak volt leginkább korábban saját élménye fogyatékosokkal (62,7 százalék és 64,3 százalék), míg az érettségit adó (gimnázium és szakközépiskola) (39 százalék) és az érettségi utáni iskolatípusok (0 százalék) nyilatkoztak így a legkevésbé (1. táblázat).⁵

1. táblázat. Válaszok az alábbi kérdésre a különböző iskolafajokon tanítók körében:
„Volt-e korábban meghatározó élménye vagy valamilyen kapcsolata fogyatékos személlyel?”

		Milyen iskolafajokon tanít? (fő; %)						Összesen	
		AT	FT	ÉNA	ÉA	ÉU	SI		E
korábbi élmény	igen	79	54	9	30	0	6	16	194
		62,7%	39,1%	64,3%	39,0%	,0%	54,5%	47,1%	48,3%
	nem	47	84	5	47	2	5	18	208
		37,3%	60,9%	35,7%	61,0%	100,0%	45,5%	52,9%	51,7%
Összesen		126	138	14	77	2	11	34	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

AT: alsó tagozat; FT: felső tagozat; ÉNA: érettségit nem adó középiskola; ÉA: érettségit adó középiskola; ÉU: érettségi utáni szakképzés; SI: speciális iskola; E: egyéb

A jelenleg pályán lévő pedagógusok az ismereteiket az SNI-ről diplomájuk megszerzése során kötelező ismeretként vagy későbbi továbbképzésen, a témát választva szerezhettek. A vizsgálat során külön vizsgáltuk az SNI A és B kategóriákat az ezekről való ismeretszerzéssel kapcsolatban.

Az SNI A-ról (2. táblázat) jellemzően nem hallottak tanulmányaik vagy a továbbképzések során a felső tagozatos és az érettségit adó középiskolában tanítók (85,5 százalék és 83,1 százalék), de az érettségi utáni képzés tanárai körében is magas a témában „képzetlenek” aránya (14 főből 10-en). Diplomájuk megszerzése során csak igen kevesen kaptak ismereteket a tanulási nehézségekkel küzdő tanulókról, arányuk minden kategóriában alacsony (5,8 százalék és 21,4 százalék között) (kivéve természetesen a valamilyen speciális intézményben dolgozókat). A diploma megszerzése után sem sikerült ezen hiányosságokat pótolniuk a megkérdezett pedagógusoknak, hiszen különböző tanfolyamokon, továbbképzéseken még az alsós pedagógusok közül is csak minden negyedik szerzett valamilyen ismeretet, de a többi iskolatípusban ez az arány sokkal rosszabb, összesen csak 1–3 főt érintett. Összességében az mondható el, hogy az SNI A-ról az általunk megkérdezett pedagógusok háromnegyede soha nem tanult, soha nem hallott szervezeten, szakmailag garantált minőségben.

2. táblázat. Válaszok az alábbi kérdésre a különböző iskolafajokon tanítók körében: „Részt vett az SNI-tanulók oktatásával-nevelésével kapcsolatos képzésben, kurzuson?”

SNI A		Milyen iskolafajokon tanít?						Összesen	
		AT	FT	ÉNA	ÉA	ÉU	SI		E
korábbi kurzus	nem, soha	76	118	10	64	1	0	26	295
		60,3%	85,5%	71,4%	83,1%	50,0%	0%	76,5%	73,4%
	diplomá- val	15	8	3	10	1	9	7	53
		11,9%	5,8%	21,4%	13,0%	50,0%	81,8%	20,6%	13,2%
		után	35	12	1	3	0	2	1
27,8%	8,7%		7,1%	3,9%	0%	18,2%	2,9%	13,4%	
Összesen		126	138	14	77	2	11	34	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
SNI „B”		Milyen iskolafajokon tanít?						Összesen	
		AT	FT	ÉNA	ÉA	ÉU	SI		E
korábbi kurzus	nem, soha	74	113	8	62	1	0	26	284
		58,7%	81,9%	57,1%	80,5%	50,0%	0%	76,5%	70,6%
	diplomá- val	13	8	3	11	1	9	7	52
		10,3%	5,8%	21,4%	14,3%	50,0%	81,8%	20,6%	12,9%
		később	39	17	3	4	0	2	1
31,0%	12,3%		21,4%	5,2%	0%	18,2%	2,9%	16,4%	
Összesen		126	138	14	77	2	11	34	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402⁶

AT: alsó tagozat; FT: felső tagozat; ÉNA: érettségít nem adó középiskola; ÉA: érettségít adó középiskola;

ÉU: érettségi utáni szakképzés; SI: speciális iskola; E: egyéb

Az SNI B-ről, hasonlóan az A-hoz, a pedagógusok csaknem háromnegyede szintén nem kapott még soha ismereteket szervezett formában (2. táblázat). A tanítói munkakörben dolgozók 58,7 százaléka, a felső tagozatos szaktanárok 81,9 százaléka válaszolt „nem”-mel, s az érettségít adó 77 középiskolai tanár közül is nagyon sokan, 62 fő (80,5 százalék) vallotta azt, hogy soha nem vett részt korábbi kurzuson az SNI B-vel kapcsolatban. A végzés után, már munka mellett végzett kurzusokon az ismeretek megszerzésében a legaktívabbak az alsó tagozatos pedagógusok (31 százalék) és az érettségít nem adó iskolákban oktatók (21,4 százalék) voltak, legkevésbé pedig az érettségít adó és az érettségi utáni képzés pedagógusai (5,2 százalék és 0 százalék⁷). A speciális és az érettségít adó iskolák pedagógusai kivételével elmondható, hogy a diploma utáni továbbképzéseken több pedagógus sajátított el valamilyen tudást az SNI-vel kapcsolatban, mint az egyetemi-főiskolai pedagógusképzés során.

Összehasonlítva az SNI A és az SNI B esetén adott válaszokat megállapítható, hogy egy árnyalattal többen hallottak szervezett képzés formájában már az SNI B-ről, mint az SNI A-ról. Ezt a kicsi, alig 3 százaléknyi többletet pedig a diploma utáni továbbképzéseken részt vevő pedagógusok adják. A pedagógusképzés során tehát egyenletesnek látszik a tudásátadás a kétféle sajátos nevelési igényről, de a továbbképzéseken valamelyest többen szereztek ismereteket az SNI B-ről, mint az SNI A-ról.⁸

Az általunk megkérdezett pedagógusok 37,1 százalékának egyáltalán nem volt SNI A tanulóval saját szakmai tapasztalata (3. táblázat). Az érettségít adó, az érettségi utáni iskolák és az „egyéb” helyen dolgozó pedagógusok körében még magasabb a „tapasztalatlanok” aránya, közülük minden második fő nyilatkozta azt, hogy soha nem tanított

SNI A diákot. Az alsós tanítók és az érettségít nem adó iskolák pedagógusai között volt a legkevesebb „tapasztalatlan”, ők azok tehát, akik a leggyakrabban találkoznak organikus okra visszavezethető ok miatti sajátos nevelési igényű tanulóval. A pedagógusok 33,6 százaléka (135 fő) vallotta azt, hogy kevés tapasztalata van, ami nagyon közelít a tapasztalat nélküliek arányához. Ide valószínűleg a bizonytalanok sorolták magukat. Tapasztaltnak 115 fő érezte magát (28,6 százalék). A legtöbben az alsós tanítók (126 főből 52 fő: 41 százalék) és – természetes módon – a valamilyen speciális intézményben dolgozók (11 főből 8 fő) közül választották ezt a válaszlehetőséget.

3. táblázat. Válaszok az alábbi kérdésre a különböző iskolafajokon tanítók körében: „Milyen szintű pedagógiai gyakorlata van az SNI-tanulók oktatásában?”

SNI A		Iskolafajok							Összesen
		AT	FT	ÉNA	ÉA	ÉU	SI	E	
Gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	28	47	4	47	1	0	22	149
		22,2%	34,1%	28,6%	61,0%	50,0%	0%	64,7%	37,1%
	kevés	46	54	5	20	0	3	7	135
		36,5%	39,1%	35,7%	26,0%	0%	27,3%	20,6%	33,6%
	tapasztalt vagyok	52	37	5	10	1	8	5	118
	41,3%	26,8%	35,7%	13%	50,0%	72,7%	14,7%	29,4%	
Összesen		126	138	14	77	2	11	34	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
SNI B		Iskolafajok							Összesen
		AT	FT	ÉNA	ÉA	ÉU	SI	E	
Gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	26	41	2	38	1	0	16	124
		20,6%	29,7%	14,3%	49,3%	50,0%	0%	47,1%	30,8%
	kevés	40	51	4	25	0	3	11	134
		31,7%	37,0%	28,6%	32,5%	0%	27,3%	32,4%	33,3%
	tapasztalt vagyok	60	46	8	14	1	8	7	144
	47,6%	33,3%	57,1%	18,2%	50,0%	72,7%	20,6%	35,8%	
Összesen		126	138	14	77	2	11	34	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

AT: alsó tagozat; FT: felső tagozat; ÉNA: érettségít nem adó középiskola; ÉA: érettségít adó középiskola; ÉU: érettségi utáni szakképzés; SI: speciális iskola; E: egyéb

SNI B (3. táblázat) tanulót soha nem tanított a válaszadó tanárok 30,8 százaléka (124 fő), közülük is ez különösen jellemző az érettségít adó iskolában tanító középiskolai tanárookra (77 főből 38 fő) és az egyéb helyen dolgozóakra (34 főből 16 fő) (5. táblázat). Kevés tapasztalatot tudhat magáénak a pedagógusok 33,3 százaléka (134 fő), akik között ez leginkább a felső tagozatos szaktanárokat jellemzi (138 főből 51 fő). Tapasztaltnak összesen 35,6 százaléka érezte magát, közöttük is elsősorban az érettségít nem adó iskolában dolgozók (14 főből 8 fő) és az alsós pedagógusok (126 főből 60 fő). A helyzetükből adódóan a speciális iskolában vagy osztályban tanítók (11 főből 8 fő) is ebbe a kategóriába tartoznak. Kérdéses azonban, hogy milyen speciális iskolában vagy mióta tanít az a 3 fő, aki nem tekintette saját magát tapasztaltnak (a kérdéses 3 fő saját gyakorlatát „kevésnek” minősítette).

Összehasonlítva az organikus okra visszavezethető (SNI A) és az organikus okra vissza nem vezethető (SNI B) sajátos nevelési igényű tanulókkal szerzett tapasztalatot,

elmondható, hogy ez előbbivel kapcsolatban kevesebben érezték magukat tapasztaltnak. A különbség mértéke egyenletesen oszlik el a különböző iskolatípusokban tanító pedagógusok között.

Az attitűd és az elfogadás kiindulópontjának tekinthető, hogy mit gondolnak a pedagógusok a tanítványaikról, azok lehetőségeiről, képességeiről, taníthatóságukról (4. táblázat). A véleményüket befolyásolja és alakítja a korábbi, akár privát életükben szerzett ismereteiken túl saját szakmai tapasztalatuk is. Az, hogy milyen kép alakul ki egy pedagógusban tanítványai fejlődési lehetőségeiről – akár előzetesen, akár előítélet formájában –, befolyásolja a pedagógus elképzelését arról, hogy mennyire függ a siker magától a diáktól, és mennyire a pedagógus szakmaiságától, tehát érdemes-e energiát, időt fordítania a tanulóra.

A válaszadó pedagógusok az SNI A tanulók taníthatóságát egy ötfokozatú skálán átlagosan 2,95 ponttal jelölték meg. Valamivel magasabbra értékelték ezen diákok taníthatóságát az érettségit nem adó iskolákban és az „egyéb” helyen dolgozók (3,07 – 14 fő; 3,06 – 34 fő), míg az átlagnál valamivel rosszabbnak ítélték az alsós tanítók és az érettségit adó, valamint az az utáni képzés oktatói (2,87 – 126 fő; 2,9 – 79 fő). Az alsós tanítók esetében különösen meglepő ez az átlagon aluli pontozás, hiszen a korábbi élmények, ismeretek és tapasztalatok esetében kimagaslónak számítanak.

Az SNI B diákok taníthatóságát a vizsgálati csoport átlagosan 3,09 pontra értékelték, ami magasabb, mint az SNI A hasonló eredménye. Az átlagnál magasabb értéket adtak az egyéb helyen dolgozók (3,15 – 34 fő), a speciális intézményben tanítók (3,18 – 11 fő) és azok, akik érettségi utáni szakképzésben tanítottak (3,5 – 14 fő). Az alsós tanítóknak az SNI B tanulók taníthatóságáról vallott értékei némelyest elmaradnak az átlagtól (2,99 – 126 fő), hasonlóan az SNI A-hoz.

4. táblázat A különböző iskolafokon tanító pedagógusok véleménye saját tudásukról és az SNI tanulók taníthatóságáról (átlagértékek ötfokú skálán)

Iskolafok		Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI A –val kapcsolatban	Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI B –val kapcsolatban	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI A-tanulók taníthatóságáról?	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI B-tanulók taníthatóságáról?
alsó	Mean	2,85	2,90	2,87	2,99
	N	126	126	126	126
felső	Mean	2,68	2,78	3,01	3,10
	N	138	138	138	138
érettségit nem adó	Mean	2,71	2,86	3,07	3,50
	N	14	14	14	14
érettségi, érettségi után	Mean	2,33	2,49	2,90	3,11
	N	79	79	79	79
speciális	Mean	3,64	3,64	3,00	3,18
	N	11	11	11	11
egyéb	Mean	2,15	2,32	3,06	3,15
	N	34	34	34	34
Total	Mean	2,65	2,75	2,95	3,09
	N	402	402	402	402

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

A pedagógusoknak egy problémahelyzettel kapcsolatos attitűdjét nagymértékben befolyásolja az, hogy az adott témában milyennek ítéli a saját tudását, tájékozottságát (4. táblázat). Az önbizalom kreatívabbá és pozitívabbá teszi a szakembereket. Vizsgálatunkban az eredeti kérdőívnek megfelelően egy ötfokú skálán kellett bejelölniük saját SNI-vel kapcsolatos tudásukat. Természetes módon a vizsgálati csoporton belül a speciális iskolákban dolgozó pedagógusok (11 főből 11 fő) gondolták a legtájékozottabbnak magukat mind a két SNI kategóriával kapcsolatban (3,64-es átlagértékkel), ami nem csak a többi csoport átlagait, hanem az össz minta átlagát is magasan, csaknem egy egész értékkel felülmúlja (SNI A: 2,65 és SNI B: 2,75). Az SNI A-val kapcsolatban a vizsgálati csoport átlagához (2,65) képest magasabb értéket értek el a tanítók (2,85 – 126 fő), és alacsonyabbat az érettségit nem adó középiskolai tanárok (2,33 – 79 fő), illetve azok, akik nem tanítanak, hanem például könyvtárosok, kollégiumi nevelők, vagy az oktatáson kívül dolgoznak, esetleg munkanélküliek (egyéb kategória: 2,15 – 34 fő). A csoport átlaga az SNI B esetén 2,75 pont volt, ehhez képest a speciális iskolákban, valamint képzésekben dolgozókon kívül szintén jobb az önértékelése az alsós tanítóknak (2,9 – 126 fő) és az érettségit nem adó iskolák tanárainak (2,86 – 14 fő). A témánkkal kapcsolatos alacsonyabb szakmai ismeretet jeleztek vissza az érettségi, az érettségi utáni képzés (2,49 – összesen: 79 fő) és az „egyéb hely” pedagógusai (2,32 – 34 fő).

A pedagógusok attitűdjét alakító tényezők közötti összefüggést vizsgálva úgy tűnik, hogy az iskolafoknak, ezen belül is az alsó tagozatnak és az érettségit nem adó középiskolának mint munkahelynek szoros kapcsolata van a témában elsajátított saját tudás pozitív megítélésével. Az alsó tagozaton és az érettségit nem adó iskolákban tanítóknak volt már leginkább valamilyen tapasztalata sajátos nevelési igényű diákkal, ami érthető, hiszen kisiskolás korban derül ki leggyakrabban a tanulási probléma, maguk a tanítók veszik észre, jelzik a szülőknek és indítják el a gyermeket a különböző vizsgálatásokra. Felső tagozaton kevesebb segítséget kapnak a diákok, részben azért, mert a szaktanárok a gyors óra- és osztályváltások miatt már kevésbé tudnak a tanítványaikra figyelni, részben pedig mert a felső tagozatosok ellátása, a számukra kidolgozott fejlesztő terápia és módszerek, valamint az iskolák lehetőségei, hogy szakembert foglalkoztassanak a felsősök számára is, erősen korlátozottak.

A demográfiai jellemzők tekintetében is érdemes összevetni az attitűdkérdőív néhány elemét, hiszen az életkor vagy a nem is befolyásolja a pedagógusok beállítódásait. Az SNI-vel kapcsolatos gyakorlat megítélése az életkori görbén fordított „U”-alakú összefüggést mutat, azaz a 33 év alattiaknak és a 47 felettieknek jellemzően nincs szakmai tapasztalatuk, míg a 33–47 év közöttieknek van a leginkább. A középső életkori csoport kiugróbb értékekkel bír az SNI B-vel kapcsolatos gyakorlatban, mint az SNI A esetében.

Az SNI B-vel kapcsolatban a nők és a férfiak között nincs különbség a saját tudásuk megítélésben, míg az A-val kapcsolatban a nők kicsit magabiztosabbak. A nők az SNI A diákok, míg a férfiak, ugyan alig, de mégiscsak az SNI B-sek taníthatóságát, képezhetőségét értékelik jobbra. A gyakorlat meglétét illetően – saját bevallásuk szerint – a nőknek valamivel több az ilyen irányú tapasztalata.

Az előzetes tapasztalatok, élmények és képzések hatása az attitűdökre

Felvetődik a kérdés, hogy vajon azok a pedagógusok nyitottabbak-e pályafutásuk alatt az SNI-vel kapcsolatos képzésekre, azok keresik-e vagy vállalják-e az ilyen irányú továbbképzéseket, akiknek korábban, például a magánéletükben vagy iskoláskorukban volt már kapcsolata, élménye fogyatékos személlyel.⁹ Az SNI A-ra vonatkozóan azt tapasztal-

tuk, hogy azok, akiknek nem volt semmilyen korábbi saját élménye a fogyatékosokról, nagyobb valószínűséggel nem vettek részt ilyen témájú kurzuson (208 főből 173 fő), illetve fordítva (194 főből 72 fő) (5. táblázat).

5. táblázat. A fogyatékosokkal kapcsolatos korábbi élmény és a témában végzett képzések kapcsolata

SNI A		korábbi élmény		összesen
		igen	nem	
korábbi kurzus	nem vett részt	122 fő; 62,9%	173 fő; 83,2%	295 fő; 73,4%
	részt vett	72 fő; 37,1%	35 fő; 16,8%	107 fő; 26,2%
	összesen	19 fő; 100%	208 fő; 100%	402 fő; 100 fő
SNI B		korábbi élmény		összesen
		igen	nem	
korábbi kurzus	nem vett részt	112 57,7%	172 82,7%	284 70,6%
	részt vett	82 42,3%	36 17,3%	118 29,4%
	összesen	194 100,0%	208 100,0%	402 100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

Ugyanez az összehasonlítás az SNI B esetén nagyon hasonló képet mutat. Azok, akiknek nem volt korábban saját élménye (208 fő), nagy valószínűséggel nem is mentek a témában továbbképzésre (172 fő). Az SNI A-val kapcsolatban tapasztalathoz hasonló arányban igaz a fordított helyzet is, hiszen azon 194 fő, akiknek volt korábbi saját tapasztalata fogyatékosokkal, azok közül 82-en részt vettek valamilyen, a sajátos nevelési igénnyel foglalkozó kurzuson (5. táblázat).

Ugyanilyen látványos összefüggés-sémát mutat a korábbi élmény és a szakmai tapasztalat, gyakorlat közötti kapcsolat. Az SNI A diákokkal kapcsolatban azon pedagógusok között, akik találkoztak már korábbi életszakaszukban fogyatékosokkal, gyakoribb, hogy saját szakmai gyakorlatuk szintjét magasabbra értékelik (194 főből 94 fő vallotta magát tapasztaltnak – 48,5 százalék, 64 fő kevés tapasztalattal rendelkezőnek – 33 százalék). Sokkal kifejezettebb az összefüggés azok esetében, akiknek nincs korábbi élménye és magukat teljesen tapasztalatlanoknak tartják a fejlődésükben elmaradást mutató diákokkal kapcsolatban (208 főből 113 fő – 54,3 százalék) (6. táblázat).

6. táblázat. A fogyatékosokkal kapcsolatos korábbi élmény és az SNI tanulókkal kapcsolatos tapasztalat kapcsolata

SNI A		korábbi élmény		összesen
		igen	nem	
gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	36 18,6%	113 54,3%	149 37,1%
	kevés	64 33,0%	71 34,1%	135 33,6%
	tapasztaltnak érzi magát	94 48,5%	24 11,5%	118 29,4%
	összesen	194 100,0%	208 100,0%	402 100,0%
SNI B		korábbi élmény		összesen
		igen	nem	
gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	24 12,4%	100 48,1%	124 30,8%
	kevés	63 32,5%	71 34,1%	134 33,3%
	tapasztaltnak érzi magát	107 55,2%	37 17,8%	144 35,8%
	összesen	194 100,0%	208 100,0%	402 100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

Ugyanerre az összefüggésre rákérdezve, az SNI B-vel kapcsolatban abból a 208 pedagógusból, akik nem végeztek korábban semmilyen kurzust, 100 fő úgy nyilatkozott, hogy nincs saját tapasztalata (48,1 százalék) míg csak 37 fő úgy, hogy tapasztalt (17,8 százalék). Ugyanilyen látványos (még ha kicsit gyengébb is) az összefüggés a pozitív oldalon, ahol 194 fő korábbi élménnyel rendelkező tanár közül 107-en gondolják úgy, hogy tapasztaltak (55,2 százalék), és csak 24-en, hogy tapasztalatlanok (12,4 százalék) (6. táblázat).

A korábbi élmény vagy kapcsolat fogyatékos személlyel tehát látványosan emeli a tapasztaltság érzését. Az is előfordulhat azonban, hogy ez az összefüggés abból adódik, hogy a korábbi élményt valamely diájkjuk által szerezték ezek az oktatók.

A korábbi kurzusok is hatással voltak a gyakorlottság érzetének szintjére. Az SNI A-val kapcsolatos képzésben részesülők 65,4 százaléka vallotta azt (107 főből 70 fő), hogy gyakorlottnak érzi magát, míg tapasztalatlanoknak csak 12,1 százalék (13 fő). Azok közül azonban, akik sem a diploma megszerzése során, sem később nem részesültek képzésben, sokkal többen (46,1 százalék; 295 főből 136 fő) nyilatkoztak úgy, hogy semmilyen szakmai tapasztalatuk nincs. Sokan vannak körükben azok, akik csak kevés tapasztalattal rendelkeznek (37,6 százalék; 295 főből 111 fő), míg egészen alacsony azoknak az aránya (16,3 százalék; 48 fő), akik előzetes ismeretek nélkül szereztek gyakorlatot a témában. A SNI B-vel kapcsolatos ismeretek megszerzése nélkül közel hasonló arányban érzik magukat a tanárok teljesen tapasztalat nélkülinek (40,1 százalék; 284 főből 114 fő) és kevés tapasztalattal rendelkezőnek (38,7 százalék; 110 fő) (7. táblázat).

7. táblázat. A fogyatékosokról szóló képzések és az SNI tanulókkal kapcsolatos tapasztalat kapcsolata

SNI A		korábbi kurzus		összesen
		igen	nem	
gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	13 12,1%	136 46,1%	149 37,1%
	kevés	24 22,4%	111 37,6%	135 33,6%
	tapasztaltnak érzi magát	70 65,4%	48 16,3%	118 29,4%
	összesen	107 100,0%	295 100,0%	402 100,0%
SNI B		korábbi kurzus		összesen
		igen	nem	
gyakorlat szintje	egyáltalán nincs	10 8,5%	114 40,1%	124 30,8%
	kevés	24 20,3%	110 38,7%	134 33,3%
	tapasztaltnak érzi magát	84 71,2%	60 21,1%	144 35,8%
	összesen	118 100,0%	284 100,0%	402 100,0%

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

Azok, akik vettek már részt valamilyen SNI B-s képzésen, tapasztaltabbnak érzik magukat (71,2 százalék; 118 főből 84 fő), csak ötödük véli úgy, hogy kevés a tapasztalata (20,3 százalék; 24 fő), s mindössze 8,5 százalékuk vallotta azt, hogy egyáltalán nincs iskolai gyakorlata SNI B gyermekekkel (10 fő) (7. táblázat).

Úgy tűnik, az SNI B-vel kapcsolatos kurzusok látogatása nemcsak hogy gyakoribb a pedagógusok körében, hanem nagyobb hatással is van a gyakorlat pozitív megítélésére, mint az SNI A-val kapcsolatos kurzusok látogatása.

Érdeemes megnézni a fenti összefüggésekben a vizsgálati csoport átlagait a tudás, ismeretek, tájékozottság megítélésére vonatkozóan is (8. táblázat). A vizsgálati csoportnak a saját SNI A-val kapcsolatos tájékozottságára vonatkozó átlaga az attitűdskálán 2,65, ami azok esetében, akiknek volt korábbi élményük, 2,86 pontra emelkedik, és hiányzó korábbi élmény esetén 2,45 pontra csökken. Ugyanez a kapcsolat az SNI B-t kiemelve átlagosan 2,75, míg korábbi meglévő élmény hatására 2,99-re ugrik, anélkül pedig 2,52 pontra esik vissza a vizsgálati csoport esetében. Ennél differenciáltabb képet kapunk, ha az ismeretek megszerzésének formája alapján is differenciálunk: azok érzik biztosabbnak saját tudásukat, és vallják magukat tájékozottabbnak mind a két SNI kategóriába tartozó tanulókat illetően, akik a diploma megszerzése után vettek részt valamilyen továbbképzésen a témában.

8. táblázat. A korábbi élménnyel rendelkező és nem rendelkező pedagógusok véleménye saját tudásukról és az SNI tanulók taníthatóságáról (átlagértékek ötfokú skálán)

korábbi élmény		Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI A-val kapcsolatban	Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI B-vel kapcsolatban	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI A tanulók taníthatóságáról?	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI B tanulók taníthatóságáról?
volt	Mean	2,86	2,99	3,03	3,23
	N	194	194	194	194
nem volt	Mean	2,45	2,52	2,88	2,96
	N	208	208	208	208
Összesen	Mean	2,65	2,75	2,95	3,09
	N	402	402	402	402

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

A korábbi élmény hatására az SNI A tanulók taníthatóságát a pedagógusok 2,99 pontra, élmény hiányában pedig 2,88 pontra értékelték (egy ötfokozatú skálán; a teljes vizsgálati csoport átlaga 2,95). Az SNI B diákok képezhetőségéről a vizsgálati csoport átlaga 3,09, ami 3,23-ra nő a korábbi személyes élmények hatására, és 2,96 pontra csökken akkor, ha nem volt személyes tapasztalatuk korábbi életükben. Egy-egy korábbi élmény tehát meghatározóbb az SNI B tanulók taníthatóságának megítélésében, mint az SNI A esetében (7. táblázat).

A két képet egymásra vetítve elmondható, hogy azok, akiknek volt korábbi élményük például fogyatékos személlyel, tanulási zavarossal vagy éppen autistával, pályafutásuk vagy a pályára való felkészülésük során nagy valószínűséggel részt vettek már az eltérő fejlődésmenettel foglalkozó képzésen, saját tudásukat pedig jónak értékelték. Pozitívan nyilatkoztak az érintett tanulók taníthatóságáról és képességeikről is (SNI A és B esetén egyaránt).

Nem meglepő, hogy jelentősen növeli a pedagógusok körében saját tudásuk megítélését, ha részt vettek már valamilyen kurzuson. Legnagyobb hatással a diplomaszerezés után elsajátított ismeretek vannak, és e tekintetben alig látszik eltérés a két SNI kategória között (9. táblázat).

9. táblázat A korábbi kurzusok hatása a pedagógusok saját tudásának és az SNI tanulók taníthatóságának megítélésére

korábbi kurzus (A vagy B)10		Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI A-val kapcsolatban	Milyennek ítéli saját tudását, ismereteit, tájékozottságát az SNI B-vel kapcsolatban	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI A tanulók taníthatóságáról?	Kérem jelezze egy ötfokú skálán, mit gondol az SNI B tanulók taníthatóságáról?
nem, soha	Mean	2,41	2,49	2,90	3,01
	N	295	284	295	284
diplomával	Mean	3,17	3,27	3,13	3,23
	N	53	52	53	52
után	Mean	3,44	3,47	3,04	3,30
	N	54	66	54	66
Összesen	Mean	2,65	2,75	2,95	3,09
	N	402	402	402	402

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

Látványos eltérést tapasztaltunk akkor is, amikor azt vizsgáltuk meg, hogy mit gondolnak a pedagógusok a két kategóriába tartozó tanulók képezhetőségéről, taníthatóságáról a korábbi SNI A és B képzések függvényében. Ebben az attitűdben is meghatározóak az előzetes kurzusok, de itt már kiegyenlítettebb a diploma ideje alatt és az az után szerzett ismeretek hatása. Az SNI B esetében 3 tizedet emel a taníthatóság megítélésén, ha bármelyik képzési forma keretében szereztek már ismereteket a pedagógusok. Az SNI A tanulók képezhetősége és taníthatósága valamelyest eltérő képet mutat, hiszen azt mindössze másfél-két tizeddel értékelték magasabbra a kurzust megjárt pedagógusok, de itt már eltérő a különböző képzési formák hatása: azok láttak nagyobb lehetőségeket organikusan sérült tanítványaikban – bár kis eltéréssel –, akik a diplomájuk megszerzéséért folytatott tanulmányaik során hallottak a témáról.

Összességében megállapítható, hogy az intézményesített (diploma alatti vagy utáni) képzések során hallott ismeretek nagyobb hatással vannak a pedagógusok saját tudásának megítélésére, mint a gyerekek taníthatóságára vonatkozó beállítódásaikra. Ez előbbi esetében akár egy egész értékponttal is magasabb lehet azok véleménye, akik már részt vettek a témával kapcsolatos képzésen, míg a taníthatóság megítélése csupán két-három tizednyivel magasabb a kurzusbeli tapasztalattal rendelkezők körében. Fennáll tehát az a paradoxon, hogy az ismeretek magasabb szintje nem jár feltétlenül együtt azzal, hogy azokat alkalmazhatóak is vélik SNI tanítványaik körében.

A kurzusok formáját illetően tovább árnyalhatóak a különbségek. Az ismeretek megítélésére leginkább a pedagógusok pályája teljében elvégzett továbbképzések vannak hatással, de a diploma megszerzése során elsajátított tananyag hatása sem elhanyagolható ebben a tekintetben. A diákok taníthatóságával kapcsolatos alapbeállítódások azonban már kevésbé függenek a kurzusbeli tapasztalatoktól, és ez a kis hatás is kiegyenlítettebb a kétféle képzési forma között. Az SNI A tanulók taníthatósága esetében ráadásul az alapképzés tűnik meghatározóbbnak.

Az ismeretszerzésben tehát a frissebb emlékeket jelentő továbbképzések a mérvadóak, de a taníthatósággal kapcsolatos, mélyebben húzódó attitűdök alapvetően az alapképzés során alakulnak ki, főleg az SNI A-t illetően.

Hétköznapi élmények és intézményesített kurzusok hatásának összehasonlítása

A kurzusokhoz képest az életközeli élmények gyengébb hatással bírnak a pedagógusok véleményére a saját tudásukat illetően (10. táblázat).

10. ábra. A korábbi élmények és a korábbi kurzusok hatása a pedagógusok saját tudásának és a diákok taníthatóságának megítélésére

		Saját tudás, ismeretek SNI „A”	Saját tudás, ismeretek SNI „B”	Taníthatóság SNI „A”	Taníthatóság SNI „B”
korábbi élmény	nem volt	2,45 208 fő	2,52 208 fő	2,88 208 fő	2,96 208 fő
	volt	2,86 194 fő	2,99 194 fő	3,03 194 fő	3,23 194 fő
	százalékos többlet a korábbi élménnyel rendelkezők körében az átlaghoz képest	7,92	8,73	2,71	4,53
	összesen	2,65 402 fő	2,75 402 fő	2,95 402 fő	3,09 402 fő
korábbi kurzus (SNI A vagy B) ¹	nem, soha	2,41 295 fő	2,49 284 fő	2,90 295 fő	3,01 284 fő
	diplomával	3,17 53	3,27 52 fő	3,13 53 fő	3,23 52 fő
	százalékos többlet a diploma alatti kurzuson résztvevők körében az átlaghoz képest	19,62	18,91	6,10	4,53
	diploma után	3,44 54 fő	3,47 66 fő	3,04 54 fő	3,30 66 fő
	százalékos többlet a diploma utáni kurzuson résztvevők körében az átlaghoz képest	29,81	26,18	3,05	6,80
	összesen	2,65 402 fő	2,75 402 fő	2,95 402 fő	3,09 402 fő

Forrás: saját adatfelvétel, 2010, N=402

Az is mérvadónak bizonyult, hogy milyen kurzuson vettek részt a pedagógusok. A saját felkészültség megítélésében törés figyelhető meg a diplomaszerzés alatti, valamint az azt követő kurzusok, képzések között. Sokkal magasabbra értékelték saját tudásukat, ismereteiket azok a pedagógusok, akik valamilyen továbbképzésen hallottak az SNI-ről (körülbelül 26–30 százalék). Ettől valamelyest elmarad a tanárképzés során hallgatott kurzusok hatása (körülbelül 19 százalék), de önmagában még ez is nagy nyomot hagy a pedagógusok önértékelésében.

A kurzusok mellett a korábbi élmények szakmai hatása is érzékelhető: a korábbi élménnyel rendelkezők átlagosan körülbelül 8 százalékkal magasabban értékelték saját tudásukat, s a saját tapasztalatok a taníthatóság tekintetében közel ugyanolyan (gyenge) jótékony hatással bírnak, mint a kurzusok. Az sem hagyható azonban figyelmen kívül – amire fentebb már kitértünk –, hogy a korábbi élmény kurzuslátogatásra ösztönzi a peda-

gógusokat, tehát nagy az átfedés a korábbi élménnyel rendelkezők és a kurzust megjárt pedagógusok csoportjai között.

A két SNI kategóriát összehasonlítva feltűnő, hogy az életközeli élmények egy árnyalattal magasabb hatással bírnak az SNI B megítélésre, míg a kurzusok inkább az SNI A megítélését befolyásolják. A tanárképzés során elsajátított ismeretek és a továbbképzések inkább a nagyobb pedagógiai kihívásnak számító SNI A diákokkal kapcsolatos ismeretekre készíti fel a pedagógusokat, míg a korábbi élmények az SNI B-vel kapcsolatban teszik magabiztosabbá a pedagógusokat. A diákok taníthatóságának megítélésében ambivalensebb a kép, mivel az SNI B kategóriában a továbbképzések a taníthatóságnak valamivel magasabb megítélésével járnak együtt, mint az SNI A esetében. A továbbképzések és a saját élmények ebben a tekintetben nagyon hasonlóan egymásra. A tanárképzés kurzusai azonban velük ellentétben az SNI A diákok taníthatóságának megítélésén lendítenek jobban, 6 százaléknnyit, ami egyébként önmagában gyenge hatásról tanúskodik.

A korábbi élmény tehát nem jár együtt olyan mértékben a tudásszint megítélésének emelkedésével, mint a kurzuson szerzett ismeretek. Az azonban elgondolkodtató, hogy mit ér ez a tudás, ha a taníthatóság megítélésében nem hoz mérvadó változást. A sajátos nevelési igényű diákok taníthatóságának megítélésén majdnem ugyanolyan (egyébként csekély) mértékben javít (körülbelül 3–4 százalékot) a korábbi tapasztalat, mint a kurzusok (körülbelül 4–6 százalék). Más szavakkal: a diákok taníthatóságának megítélésére közel ugyanolyan (egyébként gyenge) hatást gyakorolnak a kurzusok, mint a nem szervezett keretek között átélt, valódi élmények. A kurzusok inkább az ismeretekre, a tájékozottság érzésére vannak óriási befolyással (az átlaghoz képest körülbelül 20–30 százalékkal magasabb értékeket adtak meg a résztvevők), de ezen tudás hétköznapi gyakorlatba való átültetésének megítélésére gyenge hatással bírnak.

Úgy tűnik, a diákok taníthatóságáról alkotott kép ellenállónak bizonyult mind az élményekre, mind pedig a kurzusokra. Ezek inkább a tájékozottság érzését növelik, de ez nem jár együtt azzal, hogy tudásukat a gyakorlatba átültethetőnek s diákjaikat taníthatóbbnak tekintsék. A tanárképzésben és a továbbképzésben szerzett ismeretek tehát nem befolyásolják kimagasló mértékben a diákok taníthatóságáról kialakított képet.

Összegzés – továbbgondolkodás

Az a tény, hogy a pedagógusok milyen attitűddel fordulnak az SNI tanulók felé, mennyire érzik felkészültnek magukat, meghatározza azt, hogy mit gondolnak a tanulási hátrányokkal küzdő tanítványaikról, képességeikről, tanulmányi lehetőségeikről. Ezek pedig befolyásolják a mindennapi munkájukat, az osztálytermi praktikáikat, azt, hogy akarnak-e alkalmazni új technikákat, megoldásokat, ami egyben saját munkájuk hatékonyságának feltétele és eredményei is.

A tanári hatékonyság valójában a helyesen megjósolt elvárást jelenti egy gyermek eredményével kapcsolatban. A tanítás együttnevelési helyzetben nem csak a sajátos nevelési szükségletű gyermekek eredményeire van hatással, hanem a többségiekére és

a tanár saját szakmai fejlődésére is. Mivel a tanári hatékonyság befolyásolja a módszertani változatosságot és a tanórai szervezést, a különböző hatékonyságú tanárok különféle tanórai tevékenységeket használnak; mindez hatással van azokra a helyzetekre, amikor a diákoknak nehézségeik vannak egy-egy tananyagrésszel kapcsolatban

Tanulmányunkban magyar pedagógusok véleményét, attitűdjeit vizsgáltuk meg a sajátos nevelési igényű diákokkal és tanításukkal kapcsolatban. Az általunk megkérdezett pedagógusok válaszai kevés optimizmusra adnak okot. Noha a megkérdezettek közel felének már volt meghatározó kapcsolata, élménye korábban valamilyen fogyatékos személlyel, sajátos nevelési igénnyel kapcsolatos ismereteket mindösszesen csak negyedük kapott a diplomájuk megszerzése vagy későbbi önként vállalt szervezett képzés során. Ezzel összefüggésben saját ismereteiket gyenge átlagosra értékelték, s a sajátos nevelési igényű diákok taníthatóságában is hasonlóan alacsony arányban bíztak. Az általunk megkérdezett pedagógusoknak – saját bevallásuk szerint – összesen több, mint kétharmada vallotta magát tapasztalatlanoknak vagy kevés tapasztalattal rendelkezőnek az SNI-vel kapcsolatban.

Az alsó tagozaton tanítók és az érettségit nem adó középiskolák (szakiskolák) pedagógusai találkoznak leggyakrabban az SNI problémájával, ők vallják a legtapasztaltabbnak magukat, s ők vannak leginkább a különböző képzéseken elsajátított ismeretek birtokában is. A speciális iskolákból érkezők – munkájuk specialitásából adódóan – még felkészültebbnek bizonyultak. A tapasztalatok és az ismeretek magas foka ellenére az alsós tanítók bíztak a legkevésbé a sajátos nevelési igényű diákok taníthatóságában. A legkevésbé tapasztalt és legkevésbé aktív kör a felsős tanítóké, valamint az érettségit adó középiskolákban oktató pedagógusoké volt.

A korábbi élmények és kurzusok egyaránt jelentős hatással vannak a gyakorlottság érzésére. A kurzusok emellett leginkább a pedagógusok saját tudásszintjének megítélésére hatnak, de diákjaik taníthatóságával kapcsolatos attitűdjeiken csak keveset változtatnak. A nem szervezett keretek között szerzett élmények gyenge hatása volt kimutatható a tudásszint megítélésére, azonban feltűnő, hogy a korábbi találkozás valamilyen fogyatékos személlyel és a kurzusok látogatása hasonló (hasonlóan gyenge) emelkedést mutat a taníthatóság megítélésének tekintetében. A korábbi élmények és a kurzusok tehát leginkább a gyakorlottság érzését növelik, de jelentős hatással bírnak az ismeretek szintjére is, míg a diákok taníthatóságába vetett hiten képesek a legkevésbé változtatni.

Tanulmányunk folytatásaként ezért a tanításhoz kapcsolódó attitűdöket mutatjuk majd be mélyebbre hatóan a nemzetközileg elismert SACIE és a másik lefordított és kipróbált skála, a Teacher Efficacy for Inclusive Practice (TEIP) skála segítségével.

Jegyzetek

(1) Eredményeinket az is befolyásolhatja, hogy az általunk megkérdezett pedagógusok legnagyobb része a Debreceni Egyetem által kínált „M A tanárképzés, mestertanár részképzés” képzéseken részt vevők, illetve a „Komplex Instrukciós Program” című pedagógus-továbbképzés résztvevői közül került. Ezért a megkérdezettek között nagy valószínűséggel több olyan pedagógus is szerepel, aki aktívabb a továbbképzéseken, mint az átlag. Megállapításaink tehát ezen torzítás figyelembe vételével értelmezendők.

(2) A kérdés így hangzott a kérdőívben: „Milyen szintű gyakorlati (pedagógiai) gyakorlata van az SNI-tanulók oktatásában? /egyáltalán nincs/, kevés/, tapasztalt vagyok, legalább egy SNI tanítványom már volt”

(3) SNI A: a 121. § (1) 29. b) értelmében a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenessége

(4) SNI B: a 121. § (1)29. a) értelmében a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra visszavezethető tartós és súlyos rendellenessége

(5) Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy az érettségi utáni szakképzésben oktatók közül ketten válaszoltak a kérdésre, s ők is nemlegesen

(6) A kereszttáblák esetében a kis elemszámok miatt nem tudunk szignifikancia-szintet számolni.

(7) Az érettségi utáni iskolatípusba összesen 2 fő tartozott.

(8) A legszembetűnőbb a továbbképzések különbsége az érettségit nem adó középiskolákban tanító pedagógusok körében, hiszen míg közöttük relatíve sokan (21 százalék) hallottak már a diplomázás során is mindkét sajátos nevelési igényről, a továbbképzéseken szerzett ismeretek esetében az SNI A háttérbe szorulása figyelhető meg – igaz, összesen 14 ember válaszából nehéz bármilyen következtetést is levonni.

(9) A kérdés így hangzott a kérdőívben: „Volt-e korábban meghatározó élménye vagy valamilyen kapcsolata fogyatékos személlyel?”

(10) Az SNI A megítélésénél az SNI A témakörében végzett kurzusokat vették alapul, míg az SNI B megítélésénél az SNI B témakörében végzett kurzusokat.

(11) Az SNI A megítélésénél az SNI A témakörében végzett kurzusokat vették alapul, míg az SNI B megítélésénél az SNI B témakörében végzett kurzusokat.

Irodalomjegyzék

Carroll, Forlin és Jobling (2003): The Impact of Teacher Training in Special Education on the Attitudes of Australian Preservice General Educators towards People with Disabilities. *Teacher Education Quarterly*, Summer 65–79.

Chong, S., Forlin, C. és Au, M. L. (2007): The influence of an inclusive education course on attitude change of pre-service secondary teachers in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Teacher Education*, **35**. 2. sz. 161–179.

Ellins, J. és Porter, J. (2005): Departmental differences in attitudes to special educational needs in the secondary school. *British Journal of Special Education*, **32**. 4. sz. 188–195.

Forlin, C., Loreman, T., Sharma, U. és Earle, C. (2009): Demographic differences in changing pre-service teachers' attitudes, sentiments and concerns about inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*, **13**. 2. sz. 195–209

Gething, L. (1991a): A report of administration of the Interaction with Disabled Persons Scale. *Australian Disability Review*, **44**. sz. 20–30.

Gething, L. (1991b): Generality vs. specificity of attitudes towards people with disabilities. *British Journal of Medical Psychology*, **64**. sz. 55–64.

Gething, L. (1994): The Interaction with Disabled Persons Scale. In: Dunn, D. S. (szerk.): Psychosocial perspectives on disability (Special issue). *Journal of Social Behavior and Personality*, **9**. sz. 23–42.

Hastings, R. és Oakford, S. (2003): Student teachers' attitudes towards the inclusion of students with special needs. *Educational Psychology*, **23**. sz. 87–94.

Loreman, T., Earle, C., Sharma, U. és Forlin, C. (2007): The development of an instrument for measuring pre-service teachers' sentiments, attitudes, and concerns about inclusive education. *International Journal of Special Education*, **22**. 2. sz. 150–159.

Norwicki, E. A. és Sandieson, R. (2002): A meta-analysis of school age children's attitudes toward persons physical or intellectual disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, **49**. 3. sz. 243–265.

Palmer, C. D., (2006): *Teacher professional standards: the views of highly accomplished special education teachers*. Proceedings of the AARE 2006 International Education Research Conference.

Sharma, U., Forlin, C. és Loreman, T. (2008): Impact of training on pre-service teachers' attitudes and concerns about inclusive education and sentiments about persons with disabilities. *Disability and Society*, **23**. 7. sz. 773–785. <http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a906329656~db=all~jumptype=rss>

Sharma, U. és Desai, I. (2002): Measuring concerns about integrated education in India. *The Asia-Pacific Journal on Disabilities*, **5**. 1. sz. 2–14.

Sharma, U., Loreman, T., Forlin, C. és Earle, C. (2006): Attitudes, concerns and sentiments about inclusive education: An international comparison of novice pre-service teachers. *International Journal of Special Education*, **21**. 2. sz. 80–93.

Wilczenski, F. L. (1995): Development of a Scale to Measure Attitudes toward Inclusive Education. *Educational and Psychological Measurement*, **55**. 2. sz. 291–299.